అధ్యాయం 11

అట్టడుగు ప్రజాస్వామ్యం - 2 వ భాగం: గ్రామీణ ప్రాంతాలలో స్థానిక ప్రభుత్వం

> అసలైన భారతదేశం పల్లెల్లోనే నివసిస్తోంది.
>
> - ఎం.కె.గాంధీ

పెద్ద ప్రశ్నలు ?

1. పంచాయితీ రాజ్ సంస్థలు అంటే ఏమిటి?
2. వాటి విధులు ఏమిటి?
3. పాలనలో, ప్రజాస్వామ్యంలో అవి ఎందుకు ముఖ్యమైనవి?

0681CH11

© NCERT not to be republished

ఇప్పుడు స్థానిక స్థాయిలో ప్రభుత్వం ఎలా పనిచేస్తుందో చూద్దాం. ఈ అధ్యాయంలో, మన దృష్టి గ్రామీణ ప్రాంతాలలో స్థానిక ప్రభుత్వంపై ఉంటుంది; తరువాతి అధ్యాయంలో మనం పట్టణ ప్రాంతాలకు వెళతాము.

భారతదేశం అపారమైన పరిమాణం మరియు వైవిధ్యం కలిగిన దేశం. మన దేశంలో సుమారుగా 600,000 గ్రామాలు, 8,000 పట్టణాలు, 4,000 పైగా నగరాలు ఉన్నాయి. మన జనాభా 1.4 బిలియన్లు దాటింది, వీరిలో మూడింట రెండు వంతుల మంది గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో నివసిస్తున్నారు. ఈ సంక్లిష్ట సమాజంలో మనల్ని మనం ఎలా పరిపాలించుకోవాలి?

హిమాలయాల దిగువన ఉన్న లక్ష్మణపూర్ అనే చిన్న గ్రామానికి వెళ్దాం. ఇక్కడ 200 ఇళ్లు, సుమారు 700 మంది జనాభా ఉన్నారు, వీరిలో ఎక్కువ

మంది రైతులు ఉన్నారు. ప్రజలు తమ భూములను సాగు చేస్తారు మరియు ఆవులు లేదా మేకలను పెంచుతారు. కొంతమందికి సాయుధ దళాలలో పనిచేస్తున్న బంధువులు ఉన్నారు; కొంతమంది యువకులు ఉపాధి కోసం నగరానికి వలస వచ్చారు. ఈ గ్రామం యొక్క అవసరాలు ఏమిటి - పొలాలకు నీరు, భారీ వర్షాలకు ప్రధాన రహదారి దెబ్బతింటే మరమ్మతులు చేయడం లేదా గ్రామంలోని ప్రాథమిక పాఠశాలను నిర్వహించడం? తమ దైనందిన జీవితాలను ప్రభావితం చేసే ఇటువంటి విషయాల గురించి గ్రామస్థులు ఎలా నిర్ణయాలు తీసుకుంటారు? మరి ఆ అవసరాలు తీర్చే వనరులు ఎక్కడ దొరుకుతాయి? భూమి విషయంలో వివాదం జరిగినా, కొంత పంట దొంగిలించినా ఏమవుతుంది? ఇలాంటి ప్రశ్నలు గ్రామంలో ఎన్నో తలెత్తుతాయి. ఇలాంటి ప్రతి సమస్యకూ ప్రజలు రాష్ట్రానికి లేదా దేశ రాజధానికి పరిగెత్తగలరా?

పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ

భారతదేశంలోని ప్రతి గ్రామం వలె, లక్ష్మణపూర్ ప్రజలకు ఒక వ్యవస్థ ఉంది **స్థానిక** ప్రభుత్వం 'పంచాయితీ' అని పిలువబడుతుంది, ఇది గ్రామ మండలిని సూచిస్తుంది. పంచాయితీలు పాలనను ప్రజలకు మరింత చేరువ చేస్తాయి, తద్వారా వారు నిర్ణయాలు తీసుకునే ప్రక్రియలలో చురుకుగా పాల్గొనడానికి వీలవుతుంది. అందుకే పంచాయితీ వ్యవస్థ అని కూడా అంటారు. **అందుకే పంచాయతీ రాజ్ అని కూడా పిలువబడే పంచాయతీ వ్యవస్థ స్వయం పాలన యొక్క ఒక రూపం.** స్థానిక సమస్యలను పరిష్కరించడంలో, అభివృద్ధిని ప్రోత్సహించడంలో, ప్రభుత్వ పథకాల ప్రయోజనాలు అట్టడుగు స్థాయికి చేరేలా చూడటంలో పంచాయతీలు కీలక పాత్ర పోషిస్తాయి.

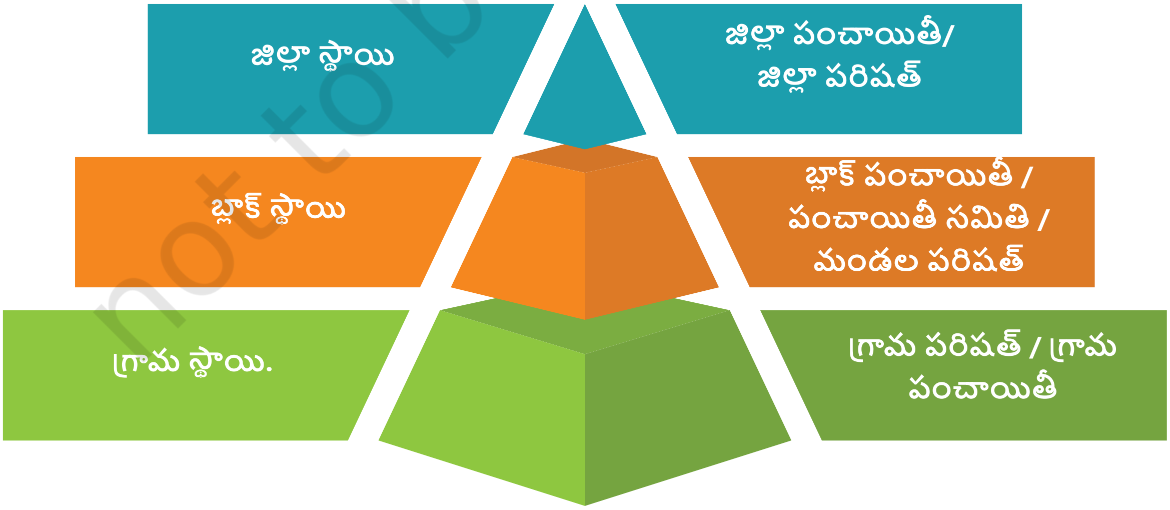

పటం 11.1

© NCERT not to be republished

పటం నుండి స్పష్టంగా, పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ మూడు స్థాయిలలో పనిచేస్తుంది - దిగువ నుండి పైకి - గ్రామం, బ్లాక్ మరియు జిల్లా. దీనిని **'మూడంచెల వ్యవస్థ' అని పిలుస్తారు**. వ్యవసాయం, గృహనిర్మాణం, రహదారుల నిర్వహణ, జలవనరుల నిర్వహణ, విద్య, ఆరోగ్య సంరక్షణ, సాంఘిక సంక్షేమం నుంచి సాంస్కృతిక కార్యకలాపాల వరకు జిల్లాలోని దాదాపు అన్ని అంశాలను ఈ సంస్థల బాధ్యతలు కవర్ చేస్తాయి.

గ్రామ పంచాయితీ

164వ పేజీలోని పటం 11.1 ఆధారంతో ప్రారంభిద్దాం - గ్రామీణ ప్రాంతాల ప్రజలకు దగ్గరగా ఉన్న గ్రామ పంచాయితీ. దీని సభ్యులను గ్రామసభ నేరుగా ఎన్నుకుంటుంది, ఇది ఒక గ్రామం (లేదా చుట్టుపక్కల గ్రామాల సమూహం) నుండి ఓటర్లుగా నమోదు చేయబడిన పెద్దల సమూహం. గ్రామసభలో, మహిళలు మరియు పురుషులు తమ ప్రాంతానికి సంబంధించిన అన్ని విషయాలను చర్చించి నిర్ణయాలు తీసుకుంటారు. ప్రతి గ్రామపంచాయతీ 'సర్పంచ్' లేదా 'ప్రధాన్' అని పిలువబడే ఒక అధిపతి లేదా అధ్యక్షుడిని ఎన్నుకుంటుంది. ఇటీవలి కాలంలో ఎక్కువ మంది మహిళలు సర్పంచులు అయ్యారు.

not to be republished © NCERT

ఆదర్శప్రాయమైన సర్పంచులు

జ్ఞానేశ్వర్ కాంబ్లే 2017 లో మహారాష్ట్రలోని షోలాపూర్ జిల్లాలోని తరంగ్ఫాల్ గ్రామ సర్పంచ్ఘా ఎన్నికైన ట్రాన్స్‌జెండర్ వ్యక్తి. కాంబ్లే యొక్క నినాదం **లోక్ సేవ, గ్రామ సేవ** అంటే 'గ్రామసేవ అంటే ప్రజాసేవ'. కాంబ్లే మరో ఆరుగురు అభ్యర్థులను ఓడించి సర్పంచ్ అయ్యారు.

వందనా బహదూర్ మైదా, ఖాండ్వి గ్రామానికి చెందిన భిల్ సమాజ సభ్యుడు మధ్యప్రదేశ్ లో ధిక్కరించారు. తన గ్రామానికి తొలి మహిళా సర్పంచి కావడం పితృస్వామ్య నిబంధనలు. గ్రామంలోని మహిళలను సభ సమావేశాలకు హాజరయ్యేలా ఒప్పించి విద్య, పారిశుధ్యం వంటి కీలక సమస్యలను పరిష్కరించి, అంతటా గుర్తింపు పొందారు. వందన జర్నీలో ఆడవాళ్లు ఎలా ఉంటారో చూపించారు. గ్రామీణ భారతదేశాన్ని మార్చడంలో మహిళలు ఎలా ప్రధాన పాత్ర పోషించగలరో వందన ప్రయాణం చూపిస్తుంది.

మహారాష్ట్రలోని అహ్మద్ నగర్ జిల్లాలోని హివారే బజార్ అనే గ్రామం తరచూ కరువులు, తక్కువ వ్యవసాయ దిగుబడితో ప్రభావితమయ్యేది. తరువాత పాపట్ రావ్ బాగుజీ పవార్ దాని సర్పంచ్ అయ్యాడు, అతను అన్నా హజారే యొక్క వర్షపు నీటి సంరక్షణ, వాటర్ షెడ్ సంరక్షణ మరియు లక్షలాది చెట్లను పెద్ద ఎత్తున నాటడం వంటి నమూనానుహె వర్తింపజేయడం ప్రారంభించాడు, ఇవన్నీ భూగర్భ జలాల రీఛార్జ్ కు దోహదం చేశాయి. గ్రామస్తుల సహకారంతో హివారే బజార్ కొన్నేళ్లలో హరిత, సంపన్న గ్రామంగా మారింది. శ్రీ పోపట్రావ్ పవార్ 2020 లో పద్మశ్రీ పురస్కారాన్ని అందుకున్నారు.

గ్రామ పంచాయితీకి ఒక పంచాయితీ కార్యదర్శి సహాయం చేస్తాడు, అతను సమావేశాలను పిలవడం మరియు రికార్డులను నిర్వహించడం వంటి పరిపాలనా విధులను నిర్వహిస్తాడు. చాలా గ్రామ పంచాయితీలకు భారతదేశంలోని అనేక ప్రాంతాలలో 'పట్వారీ' అనే అధికారి సహాయం చేస్తారు, అతను గ్రామస్తుల భూ రికార్డులను నిర్వహిస్తాడు. కొన్ని సందర్భాల్లో, పట్వారీ తరతరాలుగా పాత పటాలను ఉంచుతుంది!

[redacted]

దీని గురించి ఆలోచించండి

ఈ పాత పటాలు మనకు ఎలా ఉపయోగపడతాయని మీరు అనుకుంటున్నారు? గతం, వర్తమానం గురించి వారు మనకు ఏదైనా చెప్పగలరా?

పిల్లల-అనుకూలమైన పంచాయతీ కార్యక్రమం

పంచాయితీలు ప్రతి ఒక్కరి గొంతు వినాలి - పిల్లల గొంతుతో సహా. చైల్డ్ ఫ్రెండ్లీ పంచాయితీ కార్యక్రమం పిల్లలు తమ భావాలను వ్యక్తీకరించే అవకాశాలను కల్పిస్తుంది. వారి ఉన్నతికి సంబంధించిన విషయాలపై ఆలోచనలు మరియు అభిప్రాయాలు. బాల సభలు మరియు బాల పంచాయితీలలో క్రమం తప్పకుండా పిల్లల భాగస్వామ్యాన్ని ప్రోత్సహించడానికి అనేక రాష్ట్రాల్లో చర్యలు తీసుకోబడుతున్నాయి, గ్రామ పెద్దలు వారి సమస్యలకు పరిష్కారాలను కనుగొనడానికి ప్రయత్నిస్తారు.

ఉదాహరణకు మహారాష్ట్రలో బాలకార్మికులు, బాల్య వివాహాల నిర్మూలనకు కొన్ని బాల పంచాయతీలు కృషి చేశాయి. ఎంతో మంది పిల్లలను తిరిగి పాఠశాలకు పంపిచ్చారు. బాల్ పంచాయితీ సభ్యులు తమ పిల్లలను తిరిగి బడికి పంపమని తల్లిదండ్రులను మరియు ఇతర పెద్దలను ఒప్పించడానికి మరియు చదువుకోవాల్సిన బాలికలకు వివాహాలు ఏర్పాటు చేయవద్దని ఒప్పిస్తారు.

పిల్లల స్నేహపూర్వక కార్యక్రమాలను చేపట్టినందుకు అనేక గ్రామ పంచాయతీలు అవార్డులను గెలుచుకున్నాయి. సిక్కిం నుండి ఒక ఉదాహరణ ఇక్కడ ఉంది:

© NCERT not to be republished

పశ్చిమ సిక్కింలోని సంగ్ధు రాధూ ఖండూ గ్రామ పంచాయితీ బాలల అవసరాలు మరియు హక్కులకు చాలా ప్రాముఖ్యతను ఇచ్చింది. పాఠశాలలకు ప్రహరీగోడలు నిర్మించి పిల్లలకు భద్రత కల్పించారు. విద్యార్థులకు పరిశుభ్రంగా వండిన మధ్యాహ్న భోజనం అందేలా గ్రామపంచాయతీ పాఠశాలల్లో వంటశాలలను నిర్మించింది. ఈ ప్రయత్నాల కోసమే సంగ్ధు రధూ ఖన్దును పిల్లల స్నేహపూర్వక గ్రామ పంచాయతీ.

రాజస్థాన్ నుండి మరొక ఉదాహరణను కూడా చూద్దాం:

కొన్ని దశాబ్దాల క్రితం బంకర్ రాయ్ యొక్క 'బేర్ఫుట్ కాలేజ్' కార్యక్రమం యొక్క శాఖ అయిన 'చిల్డ్రన్స్ పార్లమెంట్', విద్య మరియు ప్రజాస్వామ్య భాగస్వామ్యం ద్వారా రాజస్థాన్ గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని నిరుపేద పిల్లలకు సాధికారత కల్పించింది. 8 నుండి 14 సంవత్సరాల వయస్సు గల పిల్లలు పాలనా ప్రక్రియలలో నిమగ్నమయ్యారు, రాత్రి బడులు మరియు పార్లమెంటు వంటి ఎన్నికల ద్వారా ప్రజాస్వామ్యం మరియు సామాజిక బాధ్యత గురించి నేర్చుకుంటున్నారు. ఓటర్ ఐడీ కార్డులు, ప్రచారం సహా అధికారిక ప్రక్రియలను 'పార్లమెంట్' అనుసరించింది. ఎన్నికైన ప్రజాప్రతినిధులు పాఠశాల నిర్వహణను పర్యవేక్షిస్తూ, సమాజ అవసరాల కోసం వాదిస్తూ 'క్యాబినెట్'ను ఏర్పాటు చేశారు. ఈ కార్యక్రమం నాయకత్వ నైపుణ్యాలు మరియు సామాజిక అవగాహనను పెంపొందించింది, పిల్లలు సామాజిక నిబంధనలను సవాలు చేయడానికి మరియు మార్పు కోసం వాదించడానికి వీలు కల్పించింది. విద్య అందుబాటు, పారిశుధ్యం మరియు సామాజిక సమానత్వం వంటి సమస్యలను

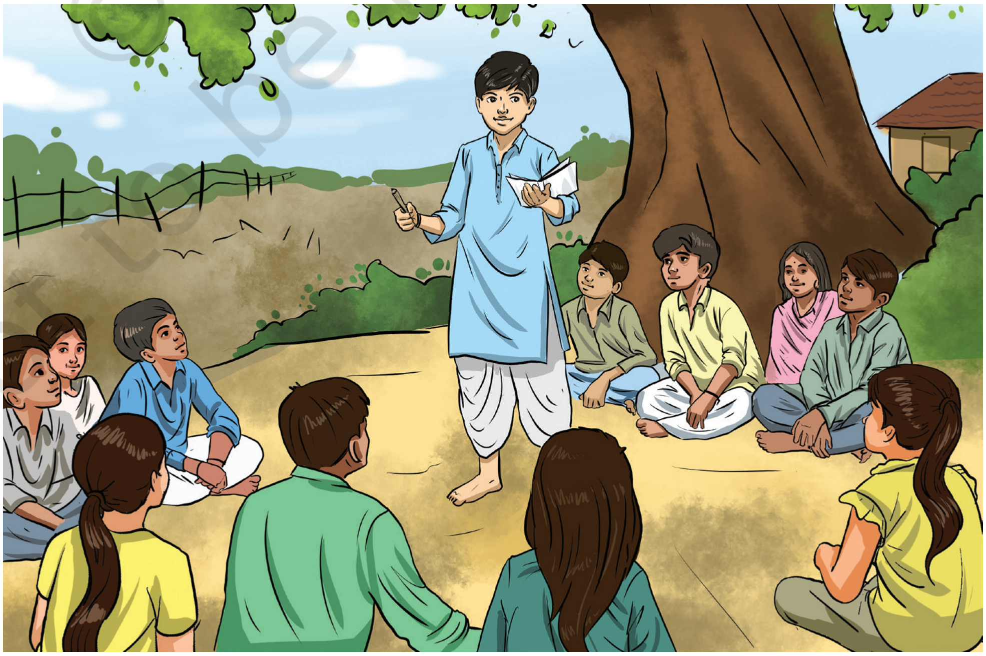

పిల్లలు చురుకుగా ప్రస్తావించారు, సమాజ అభివృద్ధికి దోహదపడ్డారు. పిల్లల పార్లమెంటు కార్యక్రమం 2001 లో ప్రపంచ పిల్లల గౌరవ పురస్కారంతో సహా అనేక ప్రశంసలను అందుకుంది.

అవేంటో అన్వేషిద్దాం

ఒక క్లాస్ యాక్టివిటీగా, నలుగురైదుగురు విద్యార్థులను ఒక బాల్ పంచాయితీగా ఏర్పాటు చేయనివ్వండి మరియు మిగిలిన తరగతిలోని వారు గ్రామస్తులుగా భావిస్తారు. గ్రామసభ ఏయే అంశాలపై చర్చిస్తుంది? ఎలాంటి సవాళ్లను ఎదుర్కోగలదు? ఎలాంటి పరిష్కారాలను ప్రతిపాదిస్తుంది?

పంచాయితీ సమితి మరియు జిల్లా పరిషత్

గ్రామస్థాయికి ఎగువన ఉన్న ఇలాంటి సంస్థలు బ్లాక్ లెవల్, జిల్లా స్థాయిలో ఉన్నాయి. 164వ పేజీలోని పటం 11.1లో మనం చూసిన పిరమిడ్ పటంలో వారి పేర్లు జాబితా చేయబడ్డాయి. బ్లాక్ స్థాయిలో పంచాయతీ సమితి జిల్లా స్థాయిలో గ్రామ పంచాయతీకి, జిల్లా పరిషత్ కు మధ్య వారధిగా ఉంటుంది. ఈ సంస్థల సభ్యులను స్థానిక ప్రజలు ఎన్నుకుంటారు, కానీ వారికి ఆ ప్రాంతంలోని గ్రామాల సర్పంచ్ లు మరియు రాష్ట్ర శాసనసభలోని స్థానిక సభ్యులు వంటి ఇతర సభ్యులు ఉండవచ్చు.

పంచాయితీ సమితుల కూర్పు రాష్ట్రాన్ని బట్టి మారుతూ ఉంటుంది, కానీ స్థానిక ప్రజల భాగస్వామ్యాన్ని బలోపేతం చేయడంలో వాటి పాత్ర ఒకేలా ఉంటుంది. ఉదాహరణకు, అన్ని గ్రామ పంచాయితీల నుండి అభివృద్ధి ప్రణాళికలను సేకరించడం ద్వారా మరియు వాటిని జోడించడం ద్వారా వారు గ్రామ పంచాయితీల అంతటా విషయాలను సమన్వయం చేస్తారు.వాటిని వరుసగా జిల్లా లేదా రాష్ట్ర స్థాయిలో ప్రదర్శించాలి. ఇలాంటి అభివృద్ధి ప్రాజెక్టులకు, గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో అన్ని రకాల రహదారుల నిర్మాణాన్ని ప్రోత్సహించే ప్రధానమంత్రి గ్రామ్ సడక్ యోజన వంటి ప్రభుత్వ పథకాలకు నిధులు కేటాయించడానికి ఇది వీలు కల్పిస్తుంది.

ఈ మూడు స్థాయిల్లో బడుగు, బలహీన వర్గాల ప్రజలు తమ అవసరాలు, సమస్యలను చెప్పుకునేలా ప్రత్యేక నిబంధనలు రూపొందించారు. ఇవి సంస్థల్లో మూడింట ఒక వంతు సీట్లను మహిళలకు రిజర్వ్ చేసే వెసులుబాటు కూడా ఉంది.

© NCERT not to be republished

దీని గురించి ఆలోచించండి

సమాజంలోని అణగారిన వర్గాల అవసరాలు, సమస్యలపై ప్రభుత్వం మరింత దృష్టి సారించాల్సిన అవసరం ఏముందని మీరు అనుకుంటున్నారు?

అవేంటో అన్వేషిద్దాం

- → కేంద్ర స్థాయిలోని పాలనా వ్యవస్థకు, పంచాయితీ స్థాయిలోని పాలనా వ్యవస్థకు మధ్య ఎలాంటి సారూప్యతలు, తేడాలను మీరు గమనించారా? (సూచన: అవసరమైతే 10వ అధ్యాయానికి తిరిగి చూడండి)
- → కొంతమంది పంచాయితీ సభ్యులను కలిసే అవకాశం మీకు లభిస్తే, వారిని మీరు ఏ ప్రశ్నలు అడగాలని అనుకుంటున్నారు? ప్రశ్నావళిని రూపొందించడానికి చిన్న సమూహాలలో చర్చించండి. కొంతమంది గ్రామ పంచాయితీ సభ్యులను కలవండి లేదా వారిని మీ పాఠశాలకు ఆహ్వానించండి. మీ ప్రశ్నావళిలోని ప్రశ్నలను వారిని అడగండి మరియు ఒక చిన్న నివేదిక రాయండి.

పంచాయితీరాజ్ సంస్థల నిర్మాణం, విధులు రాష్ట్రాలలో కొద్దిగా భిన్నంగా ఉంటాయనే విషయాన్ని మనం గుర్తుంచుకోవాలి. ఎందుకంటే ఆ సంస్థలపై రాష్ట్రాలకు అధికారం ఉంటుంది. కానీ వారి లక్ష్యాలు ఒకటే - ఇది గ్రామస్థులు తమ గ్రామాలు మరియు స్థానిక ప్రాంతం యొక్క నిర్వహణ మరియు అభివృద్ధిలో చురుకైన పాత్ర పోషించడానికి వీలు కల్పిస్తుంది.

© NCERT not to be republished

అర్థశాస్త్రం ఇది సుమారు 2,300 సంవత్సరాల క్రితం కౌటిల్యుడు (తరువాత చాణక్యనీతి అని కూడా అంటారు) వ్రాసిన పాలనా గ్రంథం. ఒక రాజ్యాన్ని ఎలా నిర్మించి నడపాలి, ఆర్థిక వ్యవస్థను ఎలా సుసంపన్నం చేయాలి, పాలకుడి విధులు ఏమిటి, యుద్ధం ఎలా నిర్వహించాలో వివరిస్తుంది. రాజ్యకళలో నిపుణుడైన కౌటిల్య గ్రామం నుండి ప్రాంతీయ రాజధాని వరకు మొత్తం పరిపాలనా నిర్మాణాన్ని ఎలా ఏర్పాటు చేయాలో కూడా వివరిస్తాడు:

రాజు ప్రతి 10 గ్రామాలకు ఒక సంగ్రహణం (ఉప-జిల్లా ప్రధాన కార్యాలయం); ప్రతి 100 గ్రామాలకు ఒక కార్వాతిక (జిల్లా ప్రధాన కార్యాలయం); ప్రతి 400 గ్రామాలకు ఒక ద్రోణముఖం; మరియు ప్రతి 800 గ్రామాలకు ఒక స్థాయీ (ప్రాంతీయ ప్రధాన కార్యాలయం) ను ఏర్పాటు చేయాలి.

నేటి భాషలో, ఈ నాలుగు కేటగిరీలకు మనం ఏ పేర్లు ఇస్తాము? ఇలాంటి నిర్మాణాన్ని ఇంతకాలం క్రితం ఆలోచించడం ఆశ్చర్యం కాదా?

మనం ముందుకు సాగే ముందు...

- గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో స్థానిక ప్రభుత్వం మూడంచెల వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేసింది.
- పంచాయతీ రాజ్ వ్యవస్థలో ప్రజాస్వామ్యం ప్రజల ప్రత్యక్ష భాగస్వామ్యం ద్వారా మరియు వారి ఎన్నికైన ప్రతినిధుల ద్వారా పనిచేస్తుంది.
- పంచాయితీరాజ్ సంస్థలు గ్రామీణ ప్రాంతాల్లోని ప్రజలకు కొంత స్వపరిపాలనను ఇస్తాయి, తద్వారా వారు వారి సమస్యలను నిర్వహించవచ్చు మరియు అభివృద్ధి ప్రణాళికలలో సహకరించవచ్చు.

© NCERT not to be republished

ప్రశ్నలు, కార్యకలాపాలు మరియు ప్రాజెక్టులు

1. మిమ్మల్ని మీరు పరీక్షించుకోండి - పై పాఠాన్ని చూడకుండా, మీరు పంచాయితీ రాజ్ వ్యవస్థ యొక్క మూడు అంచెల పేర్లు చెప్పగలరా? ప్రతి మూడు అంచెల యొక్క కీలక విధులు ఏమిటి?
2. గ్రామంలో రోడ్డు పక్కన పడి ఉన్న ప్లాస్టిక్ సంచుల సమస్యపై సర్పంచ్ కు లేఖ రాయాలి.
3. మీ అభిప్రాయం ప్రకారం, గ్రామ పంచాయితీ సభ్యుడిగా ఎలాంటి వ్యక్తి ఉండాలి?
4. మీరు ఒక గ్రామ పాఠశాలలో చదువుతున్నారనుకుందాం. హైవే పక్కనే ఉన్న ఈ పాఠశాలలో విద్యార్థులు పాఠశాలకు వచ్చినప్పుడు, చివర్లో వెళ్లిపోయినప్పుడు రోడ్డు దాటడానికి ఇబ్బంది పడుతున్నారు. ఈ సమస్యను పరిష్కరించడానికి ఎంపికలు ఏమిటి? పంచాయితీ రాజ్ లోని ఏ సంస్థలు మీకు సహాయపడగలవు? విద్యార్థులు ఏం చేయగలరు?

నూడుల్స్

© NCERT
not to be republished

*'నోట్స్ అండ్ డూడుల్స్'కు మా సంక్షిప్త నామం 'నూడుల్స్'!